

ASOCIAȚIA ARHEO VEST
TIMIȘOARA

ARHEOVEST

V₁

-IN HONOREM DOINA BENEA-

Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie

Timișoara, 25 noiembrie 2017

JATEPress Kiadó
Szeged
2017

Editor: Sorin FORȚIU (cu mulțumiri pentru ajutorul punctual acordat lui Andrei STAVILĂ, Cristian OPREAN, Adrian CÎNTAR și Simona REGEP)

Coordonator: Dorel MICLE

DVD-ROM: Adrian CÎNTAR

WEB: Sorin FORȚIU și Claudiu TOMA

Coperta: Alice DUMITRAȘCU

Foto copertă: Tudor VREME-MOSER, <http://ideatm.ro/wordpress/>

Această lucrarea a apărut sub egida:

**Asociația
ArheoVest
Timișoara**

© ArheoVest, Timișoara, 2017

Președinte Lorena SMADU

www.arheovest.com

ISBN 978-963-315-358-1 (Összes/General)

ISBN 978-963-315-359-8 (I. kötet/volumul)

Avertisment: Acest volum digital este o imagine cât se poate de fidelă a celui tipărit.

Responsabilitatea pentru conținutul materialelor revine în totalitate autorilor.

DVD-ROMul conține contribuțiile în varianta color precum și imaginile la rezoluția maximă trimisă de autor.

FRAGMENTE INEDITE DE CERAMICĂ ROMANĂ, DIN CATEGORIA *TERRA SIGILLATA*, DESCOPERITE LA BĂRBOȘI, GALAȚI

Mihaela Denisia Liușnea*

* Universitatea “Dunarea de Jos”, Galați; denisaliusnea@yahoo.it

Abstract. In this article the author aim to present a few fragments of terra sigillata pottery that were discovered some years ago during the practice activities in Roman camp of Bărboși, Galați. Thus, the following typological forms were identified: Dragendorff 45, Dragendorff 36 and a few fragments of plain terra sigillata.

Keywords: Bărboși, fort, Danubian *limes*, *mortarium*, terra sigillata pottery.

În perioada 2004–'13, în timpul activităților practice cu studenții de la facultatea de profil, au fost găsite, în perimetrul Promontoriului Tirighina, *castellum*-ul Bărboși, Galați (Fig. 1), o serie de fragmente ceramice fără context. Printre acestea, au fost identificate și fragmente de ceramică *terra sigillata*.

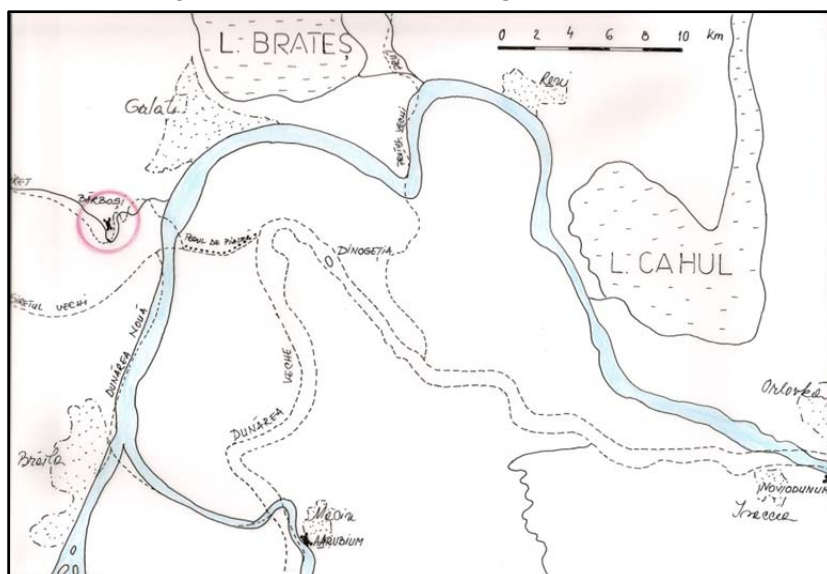

Fig. 1. Bărboși. Cursul vechi și nou al Dunării¹.

¹ Liușnea, 2008, p. 128, pl. II.

În literatura de specialitate, pentru această categorie a ceramicii romane de lux², care a făcut serie mare în perioada secolul I – secolul III dHr, există mai multe tipologii, începând de la sfârșitul sec. XIX, prin Hans DRAGENDORFF (1897) până la specialiștii de astăzi, care studiază ceramica din diverse regiuni ale fostului Imperiu roman. În literatura română, nu există decât câteva lucrări dedicate tipologiei ceramicii romane de import și producții locale.

În una dintre aceste lucrări recente, ceramica romană de lux este clasificată astfel: *terra sigillata*, ceramica șampilată, ceramica glazurată, ceramica de cult, ceramica decorată în tehnica barbotinei, mortaria, amforele și *lucernae*-le³. Clasificarea realizată în funcție de origine, include *terra sigillata* de import, *terra sigillata* locală, iar în funcție de tehnica de ornamentare, sunt amintite: ceramică șampilată, cu pereții fini, glazurată, cu decor aplicat în relief, cu decor în tehnica barbotinei, pictată, cu înveliș roșu pompeian și vase cu destinație culturală.

În cazul ceramicii de la Bărboși⁴, vom vorbi despre cele două categorii de *terra sigillata*, de import și locală, precum și de *mortaria*, ceramica *lissa*, cu decorul în relief, ceramica glazurată și decorată în tehnica barbotinei.

Ateliere ceramicii de import au fost atestate: în Italia (*sigillata italică*, datată în prima jumătate a secolului I dHr⁵, atelierul principal fiind la Arretium⁶, cu sucursale⁷ în Peninsula Italică, și în perioada secolului I și a doua jumătate a secolului al II-lea dHr), în Gallia Centrală și de Est (meridională, cunoscută sub numele de ceramica **samiană**⁸, datată în epoca Flaviilor, cu centre de producție la Graufesenque⁹ – anticul *Condatomagus*, Montans, Banassac¹⁰), în bazinul oriental al Mării Mediterane, pe Rhin, pe Dunărea Superioară și Mijlocie, în zona de Nord a Mării Negre¹¹ (unde din sigillatele italice¹² evoluează sigillatele pontice¹³), pe coasta Africii de Nord și Hispania.

Pentru *terra sigillata italică*¹⁴ au fost stabilite două categorii: *lissa* (fără decor) și cu decor în relief (motivele fiind geometrice, fitoforme, zoomorfe, antropomorfe)¹⁵, importante fiind și nuanța pastei și textura acesteia¹⁶.

² Popilian, 1976, p. 35.

³ Rusu-Bolindeț, 2007, p. 18-24.

⁴ Aici apare și un fragment de *terra sigillata* cu șampilă. (Sanie, 2003, pl. XXV, 6).

⁵ La sfârșitul epocii elenistice după Baranyainé Bónis (1952, p. 23 și urm.).

⁶ Pe cursul inferior al râului Tibru. Din punct de vedere cronologic, activitatea atelierelor arretine și a sucursalelor acestora se poate încadra în limite cronologice cuprinse între ultimele trei decenii ale sec. I îHr și a doua jumătate a sec. II dHr (Hayes, 2008, p. 41).

⁷ Kenrick, 1985, p. 128.

⁸ *Samia vasa* (lat.) menționată de Pliniu cel Bătrân, *Istoria naturalis*, XXXV, 12 (46), 160.

⁹ Hermet, 1934, p. 5-7; Vernhet, 1986, p. 96-103.

¹⁰ Baumann, 2010, p. 192.

¹¹ Mușețeanu, 2003, p. 122.

¹² Prin "*terra sigillata italică*" se înțelege totalitatea veselei de lux cu slip roșu, folosită pentru servitul mesei, produsă inițial în atelierele din *Arretium*, apoi și în sucursalele din Peninsula Italică, activitatea acestora transferându-se ulterior și în *Gallia*.

¹³ Zhuravlev, 2008, p. 90-93.

¹⁴ Kenrick, 1985, p. 128-129.

În aceeași perioadă, apare, în siturile din spațiul roman sau cel de la periferia lumii romane, ceramica fină decorată în tehnica barbotinei¹⁷ (o emulsie cu o anumită consistență din argilă cu apă, fiecare vas fiind unicat, deoarece este decorat manual)¹⁸. Această tehnică, care își are originea în Pergam¹⁹, în ceramica cu vernis roșu-brun, din sec. II îHr – I dHr²⁰ (continuată de boluri de la Çandarlı²¹, tipurile Hayes 1, 3 și 4²² în cursul secolelor II–III dHr, după opinia unor specialiști), de unde s-a răspândit în centrele din Asia Mică²³ și de aici în spațiul nord-pontic²⁴ (farfuriile cu firnis roșu).

Astfel, în Crimeea au fost descoperite în special platouri, dar și cești, cupe, decorate în această tehnică²⁵. De asemenea, au fost descoperite fragmente aparținând acestei categorii ceramice²⁶ la *Callatis*²⁷, *Neptun*²⁸, *Tomis*²⁹, *Histria*³⁰, *Enisala*³¹, Bărboși³², *Dinogetia*³³, *Troesmis*³⁴, Niculițel-Noviodunum³⁵ (28 de exemplare³⁶), *Carsium*

¹⁵ Mocanu, 2016, p. 120.

¹⁶ Hayes, 2008, p. 42.

¹⁷ Decorul barbotinat cu solzi de conifere este folosit la Graufesenque, din prima jumătate a sec. I dHr, pe cupe mici, semisferice. În acest sens, vezi Bemont, Vernhet, Beck, 1987-1989, p. 61-63). Aceste motive ornamentale acoperă aproape în întregime sau numai partea superioară a recipientelor.

¹⁸ Tehnica apare în Imperiul roman chiar de la începuturile lui, datorită fenomenului de interculturare (Baumann, 2009, p. 290). Aceasta își are originea în centrele din Estul Mediteranei, la sfârșitul perioadei elenistice, de unde s-a răspândit în Grecia Magna și centrele sud-italice (Mușețeanu, 2003, p. 122).

¹⁹ Vulpe, Teodor, 2003, p. 92.

²⁰ Baumann, 2010, p. 110.

²¹ Baranyainé Bónis, 1952, p. 23-32. *Eastern Sigillata C*. Acest tip de ceramică ajunge în secolele II – prima jumătate a sec. IV și în Dobrogea, la Halmyris și la Ibida (7 fragmente ceramice de tip Hayes 4) (Mocanu, 2014, p. 149).

²² Topoleanu, 2000, p. 44.

²³ Ceramică cu pastă fină, micacee și vernis portocaliu, grupe denumite de Kathleen KENYON – *Estern Sigillata A, respectiv C*, și *Estern Sigillata B* (Kenyon, 1957, p. 281-288, cf Suceveanu, 2000, p. 4-5).

²⁴ În acest spațiu ajung și vasele arrentine (Haynes, 2008, p. 41-47).

²⁵ Popilian, 1976, p. 50-52; Gudea, 1989, pl. XLI/1-2.

²⁶ Opaț, 1980, p. 337, pl. 6/3; 346, pl. 13/1, 3, 4, 6.

²⁷ Nuțu, Mihailescu-Bîrliba, Costea, 2014, p. 133.

²⁸ Nuțu, Mihailescu-Bîrliba, Costea, 2014, p. 133.

²⁹ Nuțu, Mihailescu-Bîrliba, Costea 2014, p. 133.

³⁰ Nuțu, Mihailescu-Bîrliba, Costea 2014, p. 133.

³¹ Nuțu, Costea, 2010, p. 148.

³² Sanie, 1981, pl. 20/2, 4, 6; Ursache, 1995, p. 215-217.

³³ Ștefan, 1958, p. 66; Nuțu, Costea, 2010, p. 148.

³⁴ Nuțu, Costea, 2010, p. 148.

³⁵ Baumann 1983, p. 158 și 169, respectiv anexele 2 și 5; La *Noviodunum* au fost descoperite printre altele, două fragmente de cupă, forma Goudineau 13/18 și un fragment de platou, forma Goudineau 23, datând din epoca lui Tiberius, și un fragment de bol, forma Goudineau 21, din epoca Tiberius – Claudius. Aceștia li se adaugă un fragment de cupă *Conspectus* 49, din categoria italică a ceramicii transpadane (vezi Baumann, 2008, p. 213-214, 219).

(Hârșova)³⁷, *Arrubium*³⁸, Beroe³⁹, *Aegyssus*⁴⁰, unde ajungea ceramica produsă în atelierele din Nicopole (*Nicopole ad Istrum*, sec. II–III)⁴¹, Brad, Poiana⁴², *Romula*, *Drobeta*, *Porollisum*⁴³, Buciumi⁴⁴, *Tibiscum*⁴⁵ etc., în spațiul efectiv roman. Aceasta a fost descoperită și la Brad (antica *Zargidava*) și Poiana (antica *Piroboridava*). Datarea acesteia s-a realizat, de obicei, împreună cu *terra sigillata*, în secolul II dHr.

La *Noviodunum*, au fost identificate, de exemplu, un număr de 28 de exemplare reprezentând ceramica cu barbotină, adusă pe linia Dunării de Jos din atelierele din Moesia Butovo, Pavlikeni și Hotnița, la care se adaugă 75 de exemplare de *terra sigillata*, pe care Henrich Victor BAUMANN⁴⁶ o împarte în trei subtipuri: lisă, arentină și transpadană, importate din Italia, zona meridională a Galliei, din atelierele de la Graufesenque și Montans, Moesia, Pannonia, Dacia Inferior, *Nicopole ad Istrum*⁴⁷ ș.a.⁴⁸.

În ateliere locale, ceramica de import a fost imitată, cum s-a întâmplat la *Porollisum*, unde pasta este cenușie, la Buciumi unde decorul include glazură, *Troesmis* și *Noviodunum*.

Ateliere de ceramică fină mai existau și la *Durostorum*⁴⁹, Butovo⁵⁰, Hotnița, Pavlikeni⁵¹ din Bulgaria de astăzi. Existența acestora a condus la ideea că ar fi putut fi realizate și aici astfel de vase, incluse de unii specialiști în categoria de *sigillata* moesică sau dacică.

Și în Gallia de Est se produceau astfel de vase, în atelierul de la Rheinzabern⁵².

În Dobrogea, la fel ca și în Bulgaria, au fost identificate patru forme de *sigillate* italice.

În ceea ce privește ceramica romană din categoria *terra sigillata*, tehnica de realizare a vaselor este cunoscută: se folosește o matriță pentru forma și decorul din exterior, iar pentru suprafața interioară se utilizau ștampile individuale (*poinçons*), din argilă arsă chiar sau roți mici cu motive repetitive, cum ar fi ove și limba, care apar în timpul lui Augustus.

³⁶ Baumann, 2008, p. 192.

³⁷ Bounegru, 1988–1989, p. 99-111; Ceramică italică (Honcu, Chiriac, 2015, p. 255-260).

³⁸ Paraschiv, 1997, p. 321.

³⁹ Nuțu, Paraschiv, 2009, p. 180-181.

⁴⁰ Lungu 1996, p. 68-69; Nuțu, Mihailescu-Bîrliba, Costea, 2014, p. 133.

⁴¹ Bounegru, 1988-1989, p. 99-111.

⁴² Vulpe, Teodor, 2003, p. 238.

⁴³ Popilian, 1976, pl XVIII-XX, nr. 218-238.

⁴⁴ Isac, 1977, p. 156 ; Mocanu, 2014, p. 79.

⁴⁵ Benea, 1982, p. 22-23.

⁴⁶ Baumann, 2008, p. 219-211.

⁴⁷ Sultov, 1985 *passim*.

⁴⁸ Baumann, 2010, p. 122.

⁴⁹ Mușețeanu, 2003, p. 33-42.

⁵⁰ Sultov, 1985, p. 66; Suceveanu, 2000, p. 82-84.

⁵¹ Nuțu, Paraschiv, 2009, p. 185-186.

⁵² Gudea, 1993, p. 227.

Deși Silviu SANIE precizează că, la Bărboși, s-au descoperit numeroase fragmente de ceramică din categoria *terra sigillata*, menționând că nu s-a descoperit niciun vas întreg, totuși nu au fost publicate decât câteva fragmente, care provin din mai multe centre⁵³. La acestea se pot adăuga fragmentele din categoria ceramică fină romană, descoperite, fără context, în perioada menționată la început, ce pot fi clasificate în două grupe mari: *terra sigillata* de import și imitație locală.

În prima grupă, pot fi incluse fragmentele de ceramică fină romană ce provin de la vase importate din vestul Anatoliei, Africa, Italia și Gallia. Inventarierea importurilor de sigillate gallice ne conduce la concluzia că acestea se regăsesc mai ales în situri de pe linia Dunării⁵⁴, prezente în perimetrul fortificațiilor, ele fiind utilizate de militari în primul rând, care le produceau în propriile *officinae*.

1. *Terra sigillata* de import

1.1. *Eastern Sigillata C* (Çandarli Ware)⁵⁵

Ceramica fină produsă în centrele din vestul Anatoliei la Çandarli⁵⁶. Acest tip de ceramică apare în Dobrogea în cantitate mare, fiind databilă în sec. II–III, în timp ce la *Ibida* apare în niveluri de secol IV⁵⁷. De asemenea, la *Halmyris*⁵⁸ în orizonturi de sec. II–III dHr.

La Bărboși a apărut un fragment de ceramică (**Fig. 1**) importată din zona menționată mai sus, ce poate fi inclus, după formă, caracteristicile pastei și aspect în categoria Hayes 4, care a circulat în bazinul Mării Mediterane în secolul III și prima jumătate a secolului IV dHr⁵⁹. Fragmentul se adaugă la puținele exemplare descoperite în Dobrogea (*Halmyris* – 2 fragmente⁶⁰, *Ibida* – 7 fragmente, fiind un tip puțin cunoscut la Dunărea de Jos.

Fragmentul de la Bărboși este din pastă de culoare roșie maronie, fiind acoperită cu firnis brun roșcat de bună calitate, compact și strălucitor ce se păstrează intact pe tot fragmentul atât în interior cât și în exterior⁶¹. Provine de la un castron de dimensiuni medii, diametrul fiind de 11 cm, vasul fiind bitronconic, cu buza puternic arcuită spre exterior, cu canelură adâncă sub ea, în exterior, și perete oblic, arcuit ușor, îngroșat față de buză și partea inferioară a corpului, cu umăr rotunjit și perete subțire coborând oblic spre baza care nu se mai păstrează.

⁵³ Sanie, 2007, p. 298.

⁵⁴ Chiriac, 1999, p. 80.

⁵⁵ Kenyon, 1957, p. 281-288 cf. Suceveanu, 2000, p. 10.

⁵⁶ În Pergam, valea Ketios, unde au mai fost identificate centre de producție la Elaia și Grynion. *Terra sigillata* pergamenă sau Hellenistică = perioada elenistică târzie și romană timpurie (Bounegru, 2009, p. 171).

⁵⁷ Mocanu, 2014, p. 149.

⁵⁸ Opaț, 1991, p. 138/146; Topoleanu, 2000, p. 43-44; Nuțu, Mihailescu-Bîrliaba, Costea, 2014, p. 135.

⁵⁹ Hayes, 1985, p. 78.

⁶⁰ Datate în sec. IV (Opaț, 1991, p. 138/146, pl. 7; Topoleanu, 2000, p. 43-44, pl. 1/7).

⁶¹ Vasele acoperite cu firnis brun-roșcat reprezintă peste 40% din producția de *terra sigillata* în atelierele din Pergam (Mezer-Schlichtmann, 1988, p. 16).

1.2. Ceramică cu barbotină - Samian ware (*Terra Sigillata*) importată din Gallia

Fragment de farfurie, care are ca decor, o scenă în care apare un pom cu ramuri răsfirate în dreapta și în stânga, pe malul unei ape, pe care, în larg plutește ceea ce pare a fi o mică barcă, scena fiind delimitată de un câine sau lup, din care s-a păstrat doar partea din față – capul, pieptul și un picior întins înainte, sugerând mișcarea spre dreapta și de ceea ce pare a fi un cal în poziție statică, în stânga (Fig. 2). Întregul decor este de fapt o scenă și nu este alcătuit din reprezentări izolate, cum sunt fragmentele de platuri descoperite în Britannia, date în sec. I–III dHr, și cum se va întâmpla mai târziu, în secolele III–IV dHr, cu același tip de decor și pe aceleași tipuri de vase, dar în Africa de Nord (Fig. 3).

Și modul de realizare a decorului diferă de exemplarele târzii, prin faptul că este superficial, distingându-se cu o oarecare dificultate scena respectivă. Fragmentul ceramic poate fi inclus în tipul Hayes 3B, aparținând categoriei de *sigillata* sud-galică, de unde s-a răspândit în toată aria Adriatică, la Suoasa și Madenese, fiind datată în ultimul sfert al secolului I și prima jumătate a secolului al II-lea dHr. Marginea buzei evazate prezintă în exterior două caneluri, prima fiind executată neglijent superficial și se întrerupe, estompată probabil la finisarea vasului înainte de ardere.

Fig. 2. Bărboși. Fragment ceramic *Ceramică cu barbotină* și tip Hayes 3B.

Fig. 3. Fragmente ceramice *Ceramică cu barbotină* descoperite în Nordul Africii⁶².

⁶² <https://www.pinterest.com> (accesat 20.09.2017).

1.3. Samian ware (*Terra Sigillata*) importată din Gallia

La Bărboși au fost descoperite fragmente de platou (Dragendorff 36)⁶³, datate în anul 60 dHr și ceramică glazurată⁶⁴.

1.3.1. Fragment de *mortarium*⁶⁵ (*mixing bowl*), folosit pentru măcinarea ierburilor și condimentelor, din pastă cărămizie, cu angobă roșu-portocaliu, decorat cu un cap de leu, din care s-a păstrat o parte din ceea ce pare a fi botul și o parte din coama (**Fig. 3**), vasul putând fi încadrat în tipul Dragendorff 45⁶⁶ (**Fig. 4**), provenind probabil din atelierul de la Lezoux⁶⁷, din Gallia Centrală. După Peter WEBSTER, “*Acest tip apare pentru prima dată la sfârșitul secolului al II-lea (cca 170 d. Hr. sau mai târziu)*”⁶⁸. Atelierul de la Lezoux începe să producă astfel de vase din anul 170 și continuă până în secolul III dHr⁶⁹. Spre mijlocul secolului III, trăsăturile decorului (leului) sunt tot mai estompate. Modul de realizare a decorului diferă de cel realizat pe fragmentul descoperit de Silviu SANIE, analogii ale acestei tehnici de reprezentare regăsindu-se în Britannia⁷⁰, la Canterbury, Kent, Nottingham și Londra. După stilul de decorare – foarte asemănător cu piese provenind din Gallia Centrală, este vorba de stilizarea mustăților pe bot cu ajutorul unor mici găuri imprimate în lutul moale și reprezentarea coamei cu ajutorul unor linii incizate, credem că fragmentul găsit de noi poate fi datat în al patrulea sfert al secolului al II-lea, putând ajunge la Barboși și în primele decenii ale secolului următor.

Este cunoscut faptul că originea acestui tip de vas - *mortarium*, o regăsim în Gallia de Est și centrală, de unde s-a răspândit și în Britannia⁷¹, după cum o arată fragmentele descoperite în timpul cercetărilor arheologice de la Whitefriars, Kent, Canterbury, datat în secolul II (**Fig. 5b**), Leicester, Nottingham⁷², Londra⁷³ (anticul *Londinium*, datate la sfârșitul secolului al II-lea și secolul al III-lea dHr), *Aardenburg* (München) și Helden (160–230/275).

Unele exemplare decorate cu capul unui leu, cu gura deschisă, aveau un orificiu în dreptul acesteia, prin care se puteau scurge lichidele rezultate din măcinat. Și originea acestui tip de ceramică este în atelierelor din centrul și Estul Galliei. Mai târziu, în secolele III–IV, au fost imitate și în Britannia⁷⁴, în Belgia, Germania și Hispania, apărând în același timp cu alte două tipuri de mortaria: Curle 21 și Dragendorff 43⁷⁵.

⁶³ Sanie, 1972, p. 410, pl.1/3; Sanie, Sanie, 1992, p. 85, pl. VIII/1a și b.

⁶⁴ Sanie, Sanie, 1992, p. 81, pl. VIII/3a, IX, IX/6a și p. 84, pl. VIII/4, IX/7.

⁶⁵ Este un al doilea fragment, de acest tip, după cel publicat de S. Sanie (Sanie, 1981, p. 103, Pl. 24/5).

⁶⁶ Webster, 1996, p. 55-56.

⁶⁷ France, Auvergne, Puy-de-Dôme, Lezoux.

⁶⁸ Webster, 1996, p. 55-56.

⁶⁹ Bird, 1993, p. 6-8, fig. 2/45.

⁷⁰ Hartley, Gurney, 1997, *passim*.

⁷¹ Holbrook, Bidwell, 1991, p. 11.

⁷² Nottingham University Museum. Fotografia este realizată de Robin Aldworth.

⁷³ British Museum, PE 1921.7-22. 3.

⁷⁴ Bedoyere, 1988, p. 47-49, fig. 40.

⁷⁵ Webster, 1996, p. 9-11.

Mortaria samiane sunt de dimensiuni relativ modeste, în comparație cu unele produse mortaria grosiere. O mare parte din aceste vase provin din Lezoux, după cum o dovedește tehnica de ornamentare și stilul decorului.

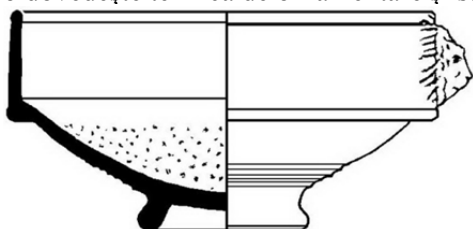

Fig. 4. Mortarium tip Dragendorff 45.

Atelierul din Vichy era o altă sursă în Gallia Centrală. Aceste forme au fost, de asemenea, produse, în număr considerabil, în centrele Galliei de Est, în special la Trier, Rheinzabern și Argonne, de unde au fost importate în Britannia la mijlocul secolului III, aici devenind, după unii autori, mai populare, decât în Gallia, Spania și Italia⁷⁶, datorită obiceiurilor culinare.

Fig. 5. Fragmente de mortaria descoperite: a. la Bărboși, Galați; b. Whitefriars, Canterbury⁷⁷.

Jeremy EVANS⁷⁸ arată că erau mai răspândite în siturile rurale din Wales și nordul Angliei, întrucât arată autorul, populațiile din acele zone continuau o practică culinară străveche, folosind însă vase – *mortaria* noi. În anii '40 ai secolului trecut, Felix OSWALD⁷⁹ sugerase chiar că vasele puteau să fi fost utilizate pentru a obține subproduse din lapte, caracteristicile și rezistența vasului, facilitând fermentarea, cum ar fi iaurtul, brânza etc. În 1997, însă P. RUSH⁸⁰ vorbește de prezența acestor tipuri de vase în centrele urbane și în arealul fortificațiilor militare. Mai mult, descoperirea unui astfel de vas în Carrawburgh *mithraeum*, a determinat-o pe Brenda DICKINSON să presupună că aceste vase erau folosite în practici ritualice⁸¹ (posibil depozite ritualice), în York acestea fiind asociate cu armata romană.

⁷⁶ Hartley, Perrin, 1999, p. 215.

⁷⁷ <http://www.canterburytrust.co.uk/> (accesat 27.09.2017).

⁷⁸ Evans, 1995, p. 49-52.

⁷⁹ Oswald, 1944, p. 45-50.

⁸⁰ Rush, 1997, p. 57.

⁸¹ Dickinson, 1997, p. 957. Ideea nu este totuși nouă (vezi Richmond, Gillam, 1951, p. 70-71).

1.3.2. Ceramica glazurată⁸². S. Sanie amintește de 4 fragmente de la 3 vase diferite, descoperite la Bărboși, probabil *skyphoi*⁸³, considerând că ar putea proveni din atelierele din Smirna⁸⁴.

Fragment de pahar probabil (**Fig. 6a**), cu buza înaltă și dreaptă, argilă cărămizie, fină, cu glazură fină de nisip, aplicată prin suflare, pe suprafața exterioară a recipientului, tehnologie folosită, probabil, încă din secolele I–II dHr⁸⁵. O analogie pare să fie fragmentul de oală de mici dimensiuni de la *Histria* (**Fig. 6b**), considerat produs *histrian* din sec. II – prima jumătate a sec. III dHr⁸⁶, dar din pastă cenușie.

Fig. 6. Fragmente de ceramică glazurată: a – Bărboși; b – Histria.

2. *Terra sigillata italică*

2.1. *Ceramica lissa*

2.1.1. Farfurie sau platou, cu diametrul de 14 cm, cu buza verticală, ușor evazată, cu partea superioară ușor îngroșată și cu canelură în exterior, delimitată de perețele vasului printr-un prag triunghiular în secțiune.

Peretele vasului, cu o grosime mai mare (0,5 cm) decât buza (0,3 cm), este ușor arcuit spre exterior și coboară oblic spre bază. Pasta acestor vase este foarte fină, textura este densă, nuanța fiind de cărămiziu deschis, cu slip de nuanță maronie, lucios ce acoperă în întregime parte internă a vasului și în parte partea exterioară, circa 2 cm sub prag.

3. *Terra sigillata locală imitații - noviodunense*

Fragment de bol sau cupă tronconică⁸⁷, de mici dimensiuni (**Fig. 7a**), cu buza evazată, canelată în exterior, imediat sub ea, cu corpul acoperit de solzi mari de con de pin, distribuiți în șiruri verticale neuniforme. Pasta este fină, iar la exterior prezintă un slip maroniu. Este asemănătoare cu fragmentul descoperit și publicat de S. Sanie

⁸² Rusu-Bolindeț, 2007, p. 323.

⁸³ Sanie, Sanie, 1992, p. 81

⁸⁴ Sanie, Sanie, 1992, p. 84.

⁸⁵ Mușețeanu, 2003, p. 46-47. Originea acestei tehnici pare să fi fost spațiul mesopotamian, de unde a fost preluată de centrele elenistice din Orientul Apropiat și Asia Mică.

⁸⁶ Suceveanu, 2000, p. 111, nr. 25 – tip 33, pl. 46/25.

⁸⁷ Dacă avem în vedere asemănarea cu vasul descoperit la *Noviodunum*, imitație după forma Dragendorf 33, și din care se păstrează 5 fragmente, care au ajutat la reconstituirea tectonicii vasului (Baumann, 2010, p. 121).

(Fig. 7b)⁸⁸, pe care însă autorul îl considera import din Gallia sau Butovo “având în vedere imperfecțiunile”. Credem că poate fi încadrat în tipul 8b Popilian, asemănător tipului 7 Sultov Iatrus – Krivina. Diametrul gurii vasului este de 6 cm. Credem că poate fi inclusă în categoria imitațiilor și că poate fi datată, ca și vasul similar de la *Noviodunum*, în secolele II–III dHr.⁸⁹.

Fig. 7. *Terra sigillata* locală imitații – noviodunense: a și b – Bărboși.

4. *Sigillata Pontică*⁹⁰

Numele convențional desemnează ceramica din Bazinul Pontic, datată în prima jumătate a secolului I – sec. III dHr. Se regăsesc influențele ceramicii de tip: *Eastern sigillata* (*Pergame sigillata* și *Eastern sigillata B*) și *sigillata* italică, în ceea ce privește tectonica vaselor (platouri, boluri, castroane, chalice, cupe, *skyphoi* ș.a.), tehnica de ornamentare și decorul⁹¹. Mariana Cristina POPESCU⁹² propune descoperirile de la Bărboși ca posibilitate de a stabili *terminus ante quem* pentru așezării geto-dacice datorită cuceririi romane, preluând însă ideea construirii unui castru⁹³ și nu a unui *castellum*, cum s-a întâmplat⁹⁴. În același timp, autoarea sugerează, în mod corect credem, posibilitatea stabilirii unei cronologii relative a formelor vaselor, pe baza descoperirilor din acest punct⁹⁵. Silviu SANIE a publicat astfel de fragmente de castroane⁹⁶.

4.1. Fragment de platou cu decorație în relief pe buză (Fig. 8a), slip roșu, cu analogii la *Pompeipolis* (Fig. 8c)⁹⁷. Datare sec. II–III dHr. A circulat în nordul și nord-

⁸⁸ Sanie, 1981, pl. 20/4, p. 108.

⁸⁹ Baumann, 2010, p. 121.

⁹⁰ Această categorie de ceramică a circulat înainte de cucerirea romană fiind descoperită în situri geto-dacice: 206 piese – *Piroboridava* (Poiana, Galați), 125 piese – *Tamasidava* (Răcățâu Bacău), 29 piese – *Zargidava* (Brad, Vaslui), precum și în situri din spațiul roman, Bărboși (5 piese), *Buridava* (1 piesă), Covasna (2 piese) (Popescu, 2013, p. 76-77, n. 42).

⁹¹ Popescu, 2013, p. 65.

⁹² Popescu, 2013, p. 77, n. 42.

⁹³ Deși, mai departe în lucrare, vorbește de *castellum* (Popescu, 2013, p. 194).

⁹⁴ Pentru tipul fortificației romane de pe Promontoriul Tirighina – Bărboși vezi Liușnea, 2008, p. 92-102.

⁹⁵ Popescu, 2013, p. 77, n. 42.

⁹⁶ Sanie, 1973, p. 410, pl. 1/1 și 2, pl. 2/4, 7 și 12; Sanie, Sanie, 1992, p. 84, pl. X/3.

⁹⁷ Zhuravlev, 2011, p. 152/157, pl. 3/10. pl. 5/3.

vestul Mării Negre⁹⁸. Analogii și la *Aegyssus* (Fig. 8b)⁹⁹, vasele provenind din atelierelor din *Neapolis*, Crimea.

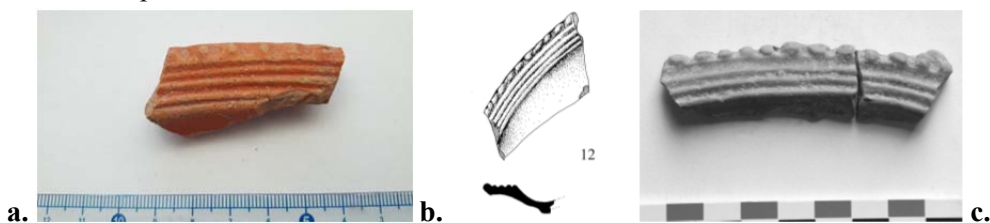

Fig. 8. Fragmente de ceramică *Sigillata Pontică*:
a. Bărboși; b. *Aegyssus*; c. *Pompeiopolis*.

4.2. Fragment de platou cu decorație în relief pe buză (Fig. 9), slip roșu, asemănător cu cel prezentat mai sus, cu o realizare a decorului în stil diferit, fiind vorba de artizani diferiți sau în perioade diferite. Analogii la *Pompeiopolis*¹⁰⁰ (Fig. 9b)¹⁰¹, provenind din atelierelor din *Neapolis*, Crimea.

Fig. 9. Fragmente de ceramică *Sigillata Pontică*:
a. Bărboși; b. *Pompeiopolis*.

Fig. 10. Bărboși. Fragmente de ceramică *Sigillata Pontică*.

4.3. Fragment de platou, de *Ceramică marmorată* (Fig. 10), descoperită în cantități mari în Palatul regal scit de la *Neapolis* în centrul Crimei, este datată în secolele II–III dHr¹⁰². Atelier necunoscut.

4.4. Fragment de cupă cu buza verticală, înaltă de 4 cm, și canelură pe marginea superioară, în exterior. Tip Hayes VI. Diametrul 10 cm. Pastă cărămizie, cu slip cărămiziu. Grosimea pereților vasului este uniformă, de 0,5 cm. Cu analogii la *Pompeiopolis* (Fig. 11b), fragmentul de la Bărboși fiind

⁹⁸ Sanie, 1981, p. 119, pl. 20, 3.

⁹⁹ Zhuravlev, 2011, p. 157, fig. 3/10.

¹⁰⁰ Zhuravlev, 2011, p. 159, fig. 5/3.

¹⁰¹ Nuțu, Mihailescu-Bîrliba, Costea, 2014, p. 134, fig. 2/12.

¹⁰² Zhuravlev, 2011, p. 152, n. 50.

**Fig. 11. Fragmente de ceramică *Sigillata Pontică*:
a. Bărboși; b. *Pompeiopolis*¹⁰³.**

mai bine realizat tehnic – tectonică și ornamentare.

Concluzia la care am ajuns, după studierea fragmentelor prezentate mai sus, este că punctul de la Bărboși, Tirighina, jud. Galați, emporiu¹⁰⁴ în perioadă greacă și elenistică, amplasat în Antichitate la circa 8 km de Garvăn, antica *Dinogetia*, a jucat un rol important economic și strategic și în perioadă romană, fiind capătul sudic al drumului ce urca spre Nord, de-a lungul Siretului. Astfel că s-a găsit o cantitate mare de ceramică de factură romană în *davae*-le *Piroboridava* (Poiana, Galați), *Tamasidava* (Răcătău, Bacău) și *Zargidava* (Brad, Vaslui), după care, prin Pasul Oituzului, se ajungea ușor în interiorul arcului Carpatic, la *Angustia* (Brețcu). Din această perspectivă, neuitând faptul că la Bărboși a fost ridicat și un *castellum*, cu mai multe faze de evoluție, credem că trebuie reconsiderată importanța acestui punct, atât din perspectiva strategiei militare romane, cât mai ales a legăturilor comerciale din perioada anterioară domniei împăratului Traian.

¹⁰³ Zhuravlev, 2011, p. 155, pl. 1/16.

¹⁰⁴ Ștefan, 1938, p. 341.

BIBLIOGRAFIA

- Baumann, 1983 Victor Herinch BAUMANN, *Ferma romană din Dobrogea*, Muzeul "Deltei Dunării" Tulcea, Tulcea, 1983, 280 pg.
- Baumann, 2008 Victor H. BAUMANN, *Ceramica terra sigillata de la Noviodunum*, În: *Peuce*, SN, 6, 2008, pp. 207-250.
- Baumann, 2009 Victor H. BAUMANN, *Note referitoare la istoria veche a teritoriilor nord și vest-pontice*, În: Aurel ZANOCI, Tudor ARNĂUT, Mihail BĂȚ (eds), *Studia Archeologiae et Historiae Antiquae: Doctissimo viro Scientiarum Archeologiae et Historiae Ion Niculiță, anno septuagesimo aetatis suae, dicatur*, Studia Archeologiae et Historiae Antiquae, Universitatea de Stat din Moldova, Casa Editorial-Poligrafică „Bons Offices” SRL, [Chișinău, 2009], 420 pg., ISBN 978-9975-80-239-0; pp. 285-294.
- Baumann, 2010 Victor H. BAUMANN, *Introducere în studiul ceramicii fine de la Noviodunum*, În: *Peuce*, SN, VIII, 2010, pp. 109-146.
- Bedoyere 1988 Guy de la BEDOYERE, *Samian Ware*, Shire Archaeology, Princes, Publications Ltd, Aylesbury, 1988, 68 pg., ISBN 0852639309.
- Bémont, Vernhet, Beck 1987-1989 Collette BÉMONT, Alain VERNHET, Françoise BECK, *La Graufesenque. Village de potiers gallo-romaine* (Catalogue), Ministère de la Culture et de la Communication, Dieppe, 1987, 70 pg.
- Benea, 1982 Doina BENEĂ, *Atelierele ceramice de la Tibiscum (Contribuții la istoria atelierelor ceramice din sud-vestul Daciei)*, În: *Potaissa*, 3, 1982, pp. 22-41.
- Bird, 1993 Joanna BIRD, *3rd-century samian ware in Britain*, În: *Journal of Roman Pottery Studies*, 6, 1993, pp. 1-14.
- Bónis, 1952 Éva BARANYAINÉ BÓNIS, *Későhellénisztikus domborműves edény-csoport elterjedése a római tartományokban (La diffusion d'un groupe de vases ornés de reliefs de l'époque hellénistique tardive dans les provinces de l'Empire romain)*, În: *Archaeologiai Értesítő*, 79 Évfolyam, 1952, pp. 23-32.
- Bounegru, 1988-1989 Octavian BOUNEGRU, *Contribuții privind cronologia și răspândirea ceramicii decorate în tehnica barbotinei din Dobrogea*, În: *Pontica*, 21-22, 1988-1989, pp. 99-112.
- Chiriac, 1998 Costel CHIRIAC, *Vase de sticlă de epocă romană descoperite la Carsium (I)*, În: *Arheologia Moldovei*, XXI, 1998, pp. 223-226.
- Chiriac, 1999 Costel CHIRIAC, *Vase de sticlă de epocă romană descoperite la Carsium (II)*, În: *Arheologia Moldovei*, XXII, 1999, pp. 67-83.
- Dickinson, 1997 Brenda M. DICKINSON, *Samian*, În: Jason MONAGHAN, *Roman Pottery from York*, The Archeology of York, The Pottery, 16/8, York Archaeological Trust and the CBA, Published by Council for British Archaeology, York, 1997, 368 pg., ISBN 1872414834; pp. 943-966.
- Dimitrova-Milčeva, 2000 Alexandra DIMITROVA-MILČEVA, *Terra Sigillata und Dunnwandige Keramik aus Moesia Inferior (Nord Bulgarien)*, Nous, Sofia, 2000, 74 pg., ISBN 9789549038736.
- Dragendorff, Hans DRAGENDORFF, *Terra Sigillata, ein Beitrag zur Geschichte der griechischen und römischen Keramik*, Universitäts-Buchdruckerei

- 1895 v. Carl Georgi, *Jahrbücher des Vereins von Alterthumsfreunden im Rheinlande*, Hft. 96, Bonn, 1895, 164 pg.
- Evans, 1995 Jeremy EVANS, *Later Iron Age and 'native' pottery in the north-east*, În: Blaise E. VYNER (ed), *Moorland Monuments: Studies in the Archaeology of North-East Yorkshire in honour of Raymond Hayes and Don Spratt*, Council for British Archaeology, Research Report, 101, London, 1995, XV + 256 pg., ISBN 1872414559; pp. 46-68.
- Gudea, 1989 Nicolae GUDEA, *Porolissum. Un complex arheologic daco-roman la marginea de nord a Imperiului Roman*, În: *Acta Musei Porolissensis*, XIII, 1989, pp. 10-1178.
- Gudea, 1993 Nicolae GUDEA, *Despre legăturile comerciale între Augusta Treverorum și Porolissum la sfârșitul sec. III p. Chr.*, În: *Ephemeris Napocensis*, III, 1993, pp. 227-234.
- Hartley,
Gurney 1997 Kay HARTLEY, David GURNEY, with contributions by Andrew ROGERSON and Tony GREGORY, illustrations by Hoste SPALDING, photographs by Tony GREGORY and David WICKS, *A Mortarium Kiln at Elingham*, Norfolk, Field Archaeology Division, Norfolk Museums Service, Gressenhall, 1997, xvii + 246 pg., ISBN 0905594223.
- Hartley, Perrin
1999 Kay F. HARTLEY, J. Rob PERRIN, *Mortaria from excavations by E Greenfield at Water Newton, Billing Brook and Chesterton 1956-58*, În: J. Rob PERRIN (ed), *Roman Pottery from excavations at and near to the Roman small town of Durobrivae*, Water Newton, Cambridgeshire, 1956-58, *Journal of Roman Pottery Studies*, 8, Oxbow Books, Oxford, 1999, 142 pg., ISBN 1900188848; pp. 129-135.
- Hayes, 1985 John W. HAYES, *Sigillate Orientali*, În: Giovanni PUGLIESE CARRATELLI (ed), *EAA Atlante delle forme ceramiche*, II. *Ceramica fine romana nel bacino mediterraneo: tardo ellenismo e primo impero*, Enciclopedia dell'arte antica, classica e orientale, 2, Istituto della Enciclopedia Italiana, Ed. A. Carandino, Roma, 1985, XV, 406 pg., CLIX Bl.; pp. 1-96.
- Hayes 2008 John W. HAYES, *Roman pottery Fine-ware imports*, The Athenian Agora: Results of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies at Athens, 32, American School of Classical Studies at Athens, Princeton, 2008, 343 pg., ISBN 087661232X.
- Hermet, 1934 Frédéric HERMET, *La Graufesenque (Condatomago)*, I. *Vases sigillés*, II. *Graffites*, Presses universitaires de France, Louis Bellenand, Ernest Leroux, Paris, 1934, vol. 1 - 379 pg., vol. 2 - 126 pl. (+ 44 graf).
- Holbrook,
Bidwell, 1991 Neil HOLBROOK, Paul T. BIDWELL, *Roman finds from Exeter*, Exeter Archaeological Reports, 4, Exeter City Council - University of Exeter, Exeter, 1991, 314 pg., ISBN 0859893677.
- Honcu, Chiriac
2015 Ștefan HONCU, Costel CHIRIAC, *Ceramică terra sigillata descoperită la Carsium (Hârșova, Jud. Constanța)*, În: *Arheologia Moldovei*, XXXVIII, 2015, pp. 255-260.
- Isac, 1977 Dan ISAC, *Terra sigillata din castul de la Buciumi*, În: *Acta Musei Porolissensis*, 1, 1977, pp. 155-172.
- Kenrick, 1985 Philip M. KENRICK, *Excavations at Sidi Khrebish Benghazi (Berenice): The fine pottery*, Vol. III, Part 1, *Libya antiqua: Supplements*, 5, Department of Antiquities, Secretariat of Education, People's Socialist

- Libyan Arab Jamahiriya, Society for Libyan Studies, Tripoli-London, 1985, 512 pg.
- Lungu, 1996 Vasilica LUNGU, *Aegyssus – Documentare arheologică preromană*, În: *Peuce*, 12, 1996, pp. 47-102.
- Liuşnea, 2008 Mihaela Denisia LIUŞNEA, *Organizarea limes-ului roman la Dunărea de Jos: Studiu de caz pe flotila militară*, Ed. Cartea Universitară, Bucureşti, 2008, 180 pg., ISBN 978-973-731-601-1.
- Meyer-Schlichtmann, 1988 Carsten MEYER-SCHLICHTMANN, *Die Pergamenische Sigillata aus der Stadtgrabung von Pergamon: Mitte 2. Jh. v. Chr. – Mitte 2. Jh. n. Chr.*, W. de Gruyter, Berlin, New York, 1988, 292 pg., ISBN 31 10113 511.
- Mocanu, 2014, Marian MOCANU, *Considerații privind ceramica de masă de la (L)Ibida (II). Sectorul extra muros Nord I*, În: *Peuce*, SN, XII, 2014, pp. 147-168.
- Mocanu, 2016 Marian MOCANU, *Importuri de terra sigillata italică în spațiul vest-pontic*, În: *Peuce*, SN, XIV, 2016, pp. 119-128.
- Muşeţeanu, 2003 Crişan MUŞEŢEANU (în colaborare cu Dan ELEFTERESCU), *Ateliere ceramice romane de la Durostorum*, Monografii, IV, Muzeul Național de Istorie al României, Bucureşti, 2003, 173 pg. + 46 pl., ISBN 973-860 83-5-X.
- Nuțu, Costea 2010 George NUȚU, Georgică COSTEA, *Ceramica fină descoperită la Aegyssus*, În: *Peuce*, SN, 8, 2010, pp. 147-162.
- Nuțu, Mihailescu-Bîrliba, Costea 2014 George NUȚU, Lucrețiu MIHAILESCU-BÎRLIBA, Iuliana COSTEA, *Roman pottery from Aegyssus: the table ware*, În: *Rei CretariÆ RomanÆ Fautorvm Acta*, 43, CONGRESSVS VICESIMVS OctavVS REI CRETARLÆ ROMANÆ FAVTORVM Catinae HABITVS MMXII, Bonn, 2014, ISBN 978-3-7749-3906-6; pp. 133-138.
- Nuțu, Paraschiv, 2009 George NUȚU, Dorel PARASCHIV, *Descoperiri romane în nivelurile medievale de la Beroe*, În: *Pontica*, XLII, 2009, pp. 177-192.
- Opaïț 1980 Andrei OPAIȚ, *Considerații preliminare asupra ceramicii timpurii de la Troesmis*, În: *Peuce*, 8, 1980, pp. 328-366.
- Opaïț, 1991 Andrei OPAIȚ, *Ceramica din așezarea și cetatea de la Independența (Murighiol) sec. V î.e.n. – VII e.n.*, În: *Peuce*, 10, 1991, vol. I, pp. 133-182 text, vol. II, pp. 165-216 ilustrații.
- Oswald, 1944 Felix OSWALD, *The mortaria of Margidunum and their development from AD 50 to 400*, În: *The Antiquaries Journal*. Being the Journal of The Society of Antiquaries of London, XXIV, Oxford, 1944, pp. 45-84.
- Paraschiv, 1997 Dorel PARASCHIV, *Descoperiri arheologice de epocă romană la Măcin*, În: *Pontica*, 30, 1997, pp. 317-330.
- Popescu, 2013 Mariana-Cristina POPESCU, *Hellenistic and Roman Pottery in pre-Roman Dacia (2nd century B.C. – 1st century A.D.)*, Biblioteca Musei Napocensis, XL, Editura ARA, Cluj-Napoca, 2013, 280 pg. ISBN 973 8846579.
- Picon, 1973 Maurice, PICON, *Introduction a l'étude technique des céramiques sigillées de Lezoux*, Centre de recherche sur les techniques gréco-romaines, Université de Dijon, Faculté des Sciences Humaines, Dijon, 1973, 135 pg. ISBN 2-900119-02-2.

- Popilian, 1976 Gheorghe POPILIAN, *Ceramica romană din Oltenia*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1976, 245 pg. text, 45 pl.
- Richmond, Gillam, 1951 Ian A. RICHMOND, John P. GILLAM, cu contribuția lui Eric BIRLEY, *The temple of Mithras at Carrawburgh*, Archaeologia Aeliana (4 series), vol. 29, Society of Antiquaries of Newcastle upon Tyne, Newcastle, 1951, 92 pg., 15 pl.
- Rush, 1997 P. RUSH, *Symbols, pottery and trade*, În: Karen MEADOWS, Chris LEMKE, Jo HERON (eds), *TRAC 96. Proceedings of the Sixth Annual Theoretical Roman Archaeology Conference, Sheffield 1996*, Oxbow Books, Oxford, 1997, 176 pg. ISBN 9781900188296; pp. 55-64.
- Rusu-Bolindeț, 2007 Viorica RUSU-BOLINDEȚ, *Ceramica romană de la Napoca: contribuții la studiul ceramicii din Dacia romană*, Biblioteca Musei Napocensis, XXV, Ed. Mega, Cluj, 2007, ISBN 978-973-1868-08-0, 554 pg. text și CXII pl.
- Sanie, 1973 Silviu SANIE, *Importuri elenistice și romane în câteva cetăți și așezări dacice din Moldova*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, tom. 24, nr. 3, 1973, pp. 407-434.
- Sanie, 1981 Silviu SANIE, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II î.e.n. – III e.n.)*, Ed. Junimea, Iași, 1981, 264 pg.
- Sanie, 2003 Silviu SANIE, *Sciere și imagini în spațiul carpato-nistran (secolele VI a. Chr. – IV p. Chr.)*, Ed. Universității "Al. I. Cuza", Iași, 2003, 278 pg. ISBN 937-8243-98-X
- Sanie, 2007 Silviu SANIE, *Descoperiri mărunte la Barboși-Galați (II)*, În: *Arheologia Moldovei*, tom. XXX, 2007, pp. 297-305
- Sanie, Sanie 1992 Silviu SANIE, Șeiva SANIE, *Cetățuia geto-dacică de la Bărboși (IV)*, *Importuri elenistice și romane*, În: *Arheologia Moldovei*, XV, 1981, pp. 71-96.
- Suceveanu, 2000 Alexandru SUCEVEANU, *Histria X. La céramique romaine des I-er – III-e siècles ap. J.-C.*, CIMEC, București, 1999-2000 (CD-ROM), VIII + 191 pg. + [48] f. pl., ISBN 973-99088-8-8.
- Sultov, 1985 Bogdan SULTOV, *Ceramic Production on the Territory of Nicopolis ad Istrum (2nd - 4th Century)*, Centrum Historiae "Terra Antiqua Balcanica", I, GSUFF - Godishnik (Sofiiski universitet "Kliment Okhridski". Istoricheski fakultet), tom 76, 2, 1983 [1985], Sofia, 132 pg. text și 60 pl.
- Ștefan, 1938 Gheorghe ȘTEFAN, *Nouvelles découvertes dans le "Castellum" romain de Barboși (Près de Galați)*, În: *Dacia*, V-VI, 1935-1936 [1938], pp. 341-349.
- Ștefan, 1958 Gheorghe ȘTEFAN, *Două vase de terra sigillata descoperite la Biserița-Garvăn*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, tom 9, nr. 1, 1958, pp. 61-73.
- Topoleanu, 2000 Florin TOPOLEANU, *Ceramica romană și romano-bizantină de la Halmyris (sec. I-VII d.Ch.)*, Tulcea, 2000, 365 pg., ISBN 973-9908 8-3-7.
- Ursache, 1995 Vasile URSACHE, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, Biblioteca Thracologica, 10, București, 1995, 600 pg.

- Vernhet, 1986 Alain VERNHET, *Centre de production de Millau: atelier de La Graufesenque*, În: Colette BÉMONT, Jean-Paul JACOB (eds), ***La terre sigillée gallo-romaine. Lieux de production du Haut-Empire: implantations, produits, relations***, Documents d'Archéologie Française, 6, Maison des Sciences de l'Homme, Paris, 1986, 292 pg și 124 pl., ISSN 1285-6371, pp. 96-103.
- Vulpe, Teodor, 2003 Radu VULPE, Silvia TEODOR [Au mai colaborat Mircea NICU și Stela ȚĂU], ***Piroboridava: Așezarea geto-dacică de la Poiana***, Ministerul Educației și Cercetării, Institutul român de tra-cologie, Biblioteca Thracologica, XXXIX, București, 2003, 736 pg.
- Webster, 1996 Peter WEBSTER, ***Roman Samian Pottery in Britain***, Practical Handbook in Archaeology, 13, Council for British Archaeology, York, 1996, vi, 138 pg., ISBN 1872414567.
- Zhuravlev, 2008 Denis ZHURAVLEV, *Western Sigillata in the Northern Pontic Region*, În: *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia* (ISSN 0929-077X), tom. 14, nr. 1-2, pp. 85-121.
- Zhuravlev, 2010 Denis ZHURAVLEV, ***Краснолаковая керамика Юго Западного Крыма I-III вв. н. э. (по материалам позднескифских некрополей Бельбекской долины) /Krasnolakovaja keramika jugo-zapadnogo Kryma I-III v. n.e. (po materialam pozdneskifskih nekropolej Belbekskej dalinyj***, Simferopol, 2010, 318 pg. Text și 88 pl.
- Zhuravlev, 2011 Denis ZHURAVLEV, *Early Roman Fine Ware from Pompeiopolis*, În: François BERTEMES, Andreas FURTWÄNGLER (eds), ***POMPEIOPOLIS I. Eine zwischenbilanz aus der metropole paphlagoniens nach fünf kampagnen (2006 – 2010)***, Beier & Beran, Langenweißbach, 2011, 245 pg. și 16 pl., ISBN 978-3-941171-63-3; pp. 149-162.